

*Forbrukerlære i skolen –
økt bevissthet gjennom en reformtid*

Forbrukerrådet, 2002

Forord

Forbrukerrådet har som mål å styrke forbrukerundervisningen i skolen.

Skolen som arena for utdanning av unge forbrukere er ikke ny i Forbrukerrådets strategi for å nå dette målet. Forbrukerrådets arbeid overfor barn og unge ble for alvor satt på dagsorden mot slutten av 1960-årene. Et aktivt utredningsarbeid mellom de nordiske forbrukerinstitutionene bidro til å øke interessen for forbrukerundervisning i skolen.

Med skolereformene på 1990-tallet har vårt engasjement vært intensivert og rettet mot både grunnskolen, videregående opplæring og lærerutdanningen. Det har siden 1993 vært satset på et eget utdanningsprosjekt i samarbeid med Barne- og familiedepartementet.

Arbeidet omfatter blant annet læreplanutvikling, produksjon av materiell og læringsressurser, etter- og videreutdanning av lærere, nettverksbygging og nordisk/internasjonalt samarbeid.

I dette heftet beskrives bakgrunn og mål for forbrukerundervisningen. Det første kapitlet bygger på et felles nordisk måldokument «*Forbrukerundervisning i Norden. Forslag til mål for forbrukerundervisning i grunnskolen og videregående skole*».

Vi ønsker også å dokumentere den innsatsen som er utført og gjøres av Forbrukerrådet og BFD på området forbrukerundervisning, blant annet gjennom prosjektet "Forbrukerutdanning i skolen", og i nordisk/internasjonalt sammenheng

Resultatene av mange års arbeid er en styrking av forbrukerlære i skolens fagplaner og en økende interesse blant lærerne i Norge for å integrere forbrukertemaer i undervisningen.

Den voksende internasjonale oppmerksomheten rundt forbrukerundervisning, både i og utenfor EU, er også et viktig incitament for å stå på videre.

Uten bidrag og økonomisk støtte fra Barne- og familiedepartementet ville ikke denne satsingen vært mulig.

Forbrukerrådet,

Eli Karlsen

Kari Holtan Nodenes

Innhold	Side
1. Mål og innhold i forbrukerundervisningen	7
Forbrukerundervisningens betydning	7
Kunnskaper, ferdigheter, holdninger/etikk	8
Forbrukerundervisningens mål	8
Metoder i forbrukerundervisningen	9
Seks delområder	10
2. Forbrukerundervisning i skolen	11
Grunnskolen	12
Videregående opplæring	14
Lærerutdanningen	16
3. Nordisk og internasjonalt samarbeid	18
Nordisk Nettverk for forbrukerundervisning	18
EU-samarbeid og påvirkning	19
Samarbeid med Baltikum og Russland	21

1. Mål og innhold i forbrukerundervisningen

Forbrukerundervisningens betydning

FN utvidet i 1999 sine "Retningslinjer for forbrukerbeskyttelse". Paragraf 35 i retningslinjene sier at "Regjeringene bør utvikle og fremme utviklingen av allmenne program for forbrukerundervisning og -informasjon, medregnet informasjon om de miljømessige virkninger av forbrukernes valg og atferd og de mulige implikasjonene, medregnet fordeler og kostnader, av endringer i forbruk, med hensyntagen til kulturelle tradisjoner hos dem som blir berørt". Paragraf 36 sier at "Forbrukerundervisning bør, der det er mulig, utgjøre en integrert del av undervisningssystemets grunnleggende læreplaner, først og fremst som en del av de eksisterende fag."

EU uttalte i 1986 i en resolusjon fra Ministerrådet (utdanningsministrene) at »Berørte myndigheter i medlemslandene bør arbeide for at forbrukerundervisning innføres gradvis i skolens læreplan for grunnskolen på en slik måte at forbrukerundervisning forekommer systematisk i den obligatoriske undervisningstiden.» Det som står skrevet om forbrukerbeskyttelse i EUs statutter, forsterkes ytterligere gjennom Amsterdam-traktaten av 1997.

Forbrukerundervisning inngår nå i de allmenne målene for forbrukerbeskyttelse og er en rettighet for forbrukerne, som skal oppfylles av unionen og medlemslandene sammen.

Flere forhold i 1990-tallets nordiske land viser menneskets behov for grunnleggende forbrukerkunnskaper, og at det er viktig at disse kunnskapene blir formidlet i grunnskolen. Samfunnsøkonomien har i flere land vært preget av økt arbeidsløshet og økt gjeldsbelastning for familiene. Før i tiden var det foreldrene som styrte familiens innkjøp. Forskning viser at barn og unge i dag har innflytelse på en større del av familiens forbruk. Barn og unge har mer penger enn tidligere generasjoner og er derfor en viktig målgruppe som kjøper av varer og tjenester. Forskere har noe spissformulert beskrevet forandringen: »fra familiens barn til markedets barn». Foruten endrede familiemønstre er det også tendenser i de nordiske landene til økt sosial forskjell mellom befolkningsgrupper på grunn av inntekts- og utdanningsforskjeller og etnisk opprinnelse.

Markedet har i de siste tiårene gjennomgått store forandringer i retning av økt konsentrasjon og integrasjon innen produksjon, distribusjon og detaljhandel. Vareutvalget er mangedoblet, og det har blitt vanskeligere å holde oversikt over markedet, bl.a. på grunn av den økte internasjonaliseringen og færre handelshindre. Samfunnet stiller sterkere miljøkrav til produkter. Markedsføringen har blitt mer intensiv med en stadig større strøm av informasjon og reklame i papirform, på TV og på dataskjermene over Internett. Dette har økt kravene til forbrukernes evne til å kunne vurdere og ta stilling til informasjon og påstander, bl.a. ut fra miljømessige og etiske hensyn.

Informasjonsteknologiens raske utvikling innebærer på den ene siden en voksende populærkultur som opptar en stadig større del av menneskets fritid. For store barne- og ungdomsgrupper utgjør underholdning og interaktive spill gjennom elektroniske medier en viktig del av livsinnholdet. På den annen side tilbyr disse mediene samtidig rasjonelle og fantasifremmende nye veier å søke, håndtere og tilrettelegge kunnskap på.

For å kunne styrke barns og ungdoms handlingskompetanse i et samfunn i forandring, er forbrukerundervisningen viktig. Evnen til å kunne analysere og å være kritisk bevisst vil styrke unge forbrukere i forhold til både personlig økonomi og samfunnsøkonomi, til markedskreftenes spill og til medieutviklingen. Å bygge opp de «hverdagsferdigheter» hos elevene som forbrukerkunnskap inneholder, gir dem også mulighet til å velge en livsstil som er i samsvar med bærekraftig forbruk og en etisk forsvarlig utvikling.

Forbrukerundervisningen fremmer likestilling mellom kjønnene. Undersøkelser viser visse forskjeller mellom jenter og gutter når det gjelder kunnskaper og interesse for enkelte delområder. Men stort sett vurderer barn og unge disse spørsmålene høyt og vil ha mer forbrukerkunnskaper. Å ta like stort ansvar for sine oppgaver som forbrukere uavhengig av kjønn, er et selvsagt utgangspunkt for forbrukerundervisningen.

Undersøkelser av forbrukerkunnskap hos elever i den videregående skole i Norge og Sverige de siste årene viser

- 1) at elevene svarer riktig på 50-60 % av kunnskapsspørsmål om husholdningsøkonomi, forbrukerrettigheter og andre forbrukerspørsmål
- 2) at et stort flertall av elevene synes at skolens undervisning i forbrukerspørsmål er utilstrekkelig
- 3) at økt forbrukerundervisning høyner elevenes kunnskapsnivå

(Kilder: Rapporter fra Konsumentverket, Sverige, nr. 1995/96: 8, 29, 1997:5, 20 samt SIFO-Rapport nr. 8-98 fra Statens institutt for forbruksforskning, Norge.)

Kunnskaper, ferdigheter, holdninger/etikk

I forbrukerundervisning er det viktig å formidle den fagkunnskap som er nødvendig for å kunne orientere seg i et samfunn i endring. Men det er dessuten viktig at det formidles en type kunnskap som gjør eleven i stand til å utnytte fagkunnskapen til å ta ansvar for eget liv, samfunnsmessige forpliktelser og omsorg for familie og miljø. I læreplanene er det en målsetting at undervisningen skal forene økt viten, kyndighet og ferdighet med sosiale krav, etisk orienteringsevne og estetisk forståelse. En gjennomtenkt undervisning om forbrukerspørsmål innebærer gode betingelser for å oppfylle disse målsettingene.

Forbrukerundervisningens mål

I rapporten NSA 1992:599 »Forbrukerundervisning i skolen – forprosjekt» fra Nordisk Ministerråd ble det formulert en felles nordisk definisjon av forbrukerundervisningens mål og innhold:

»Målet med forbrukerundervisning i skolen er å utdanne selvstendige, bevisste og kyndige forbrukere: Den skal gi elevene kunnskap og innsikt i det å være forbruker i et komplisert og sammensatt samfunn gjennom å gi grunnleggende kunnskap på områder som forbrukerlovgivning, personlig økonomi og samfunnsøkonomi, reklame og påvirkning, forbruk og miljø, globale ressurser, bolig, klær, pris og kvalitet, kosthold og helse. Skolen bør bidra til å gjøre elevene bevisste på den påvirkningen de utsettes for når det gjelder livsstil, forbruksvaner, vurderinger og holdninger.»

Denne beskrivelsen kan utdypes nærmere. Undervisningen i forbrukerspørsmål har som formål å utvikle en analytisk og kritisk bevisst holdning til forbruk, med presisering av behov og krav mht. kvalitet, pris, service, ressurser, miljø og etikk. Elevene skal få innsikt i økonomi og forståelse for økonomiske og globale problemer, forbindelsen mellom arbeid og penger og mellom produksjon, forbruk, sparing og livskvalitet. De bør også få et bilde av hvordan valg av livsstil, ny kunnskap og ny teknikk bidrar til endrede forbruksvaner, samt forstå konsekvensene for husholdningen og for miljøet. For at de unge skal ha større mulighet til å foreta fornuftige forbruksvalg og ta selvstendig stilling når det gjelder kjøp og betaling må de ha kunnskap om hvordan moderne markedsføring og salgsteknikk fungerer.

Familien fungerer i dag delvis som en liten bedrift med daglige inn- og utbetalinger og konto-utskifter. For å kunne håndtere sin privatøkonomi, kreves kunnskap om hvordan man setter opp et budsjett og planlegger sin økonomi, om reklame og påvirkning, kosthold, bolig, klær og annet forbruk. Kvalitets- og prisbevissthet er viktig på samme måte som rettigheter og plikter.

Forbrukerspørsmål berører således en stor del av familiens hverdagsliv. I lys av barnets totale oppvekstmiljø gir forbrukeremnene gode muligheter til samarbeid og ansvarsfordeling mellom hjem og skole, mellom skole og nærmiljø og – med støtte i kommunikasjonsteknologiens utvikling – også mellom skoler og over landegrensene.

Forbrukerkunnskap berører hverdagslige spørsmål. Forbrukerspørsmålene kan og bør med ulike perspektiv behandles i fag som heimkunnskap, morsmålsundervisning, natur- og miljøfag, samfunnsfag, kunst og håndverk, matematikk, mediekunnskap, geografi, religionskunnskap. At forbrukerkunnskap forekommer i ulike fag, gir mulighet til brede temaer og en progressiv utvikling gjennom hele skoleløpet. Ulike arbeidsformer og tematiske innfallsvinkler som er tilpasset klassetrinnene, bidrar til å utvide kunnskapsområdet og skape holdninger. Samtidig blir det viktig å formulere tverrfaglige opplegg og prosjekter i skolen, slik at forbindelsen mellom temaene i ulike fag blir tydeliggjort.

Metoder i forbrukerundervisningen

Forbrukerundervisning kan skje på mange forskjellige måter. Formene for undervisning bør involvere elevene og ta utgangspunkt i deres hverdagsliv og interesser. Samtaler, dialog, rollespill, simuleringer og lek er viktig. Prosjektarbeid gir spennende muligheter til å ta opp forhold som elevene er spesielt interessert i. Oppgaver som er praktiske og konkrete, øker elevenes evne til å forstå nytten av forbrukerkunnskap. Elevene kan lære mye gjennom å delta i så vel planleggingen som vurderingen av aktivitetene. De læremiddel som benyttes, bør være oppdaterte og lett tilgjengelige for elevene. Å presentere aktivitetene gjennom utstillinger bidrar til at samtlige elever (og foreldre) får oppleve hva den enkelte elev eller gruppen har arbeidet med.

Å utnytte moderne informasjonsteknologi (IT) blir mer og mer en selvfølge i dagens skole. Utbygging av IT-ressurser i skolen er prioritert i alle de nordiske landene. IT gir elever og lærere nye muligheter til å velge stoff, måter å arbeide på og til å finne nye innlæringsaktiviteter. Hverdagen krever at vi kan anvende moderne teknologi i databaserte informasjonssystemer, i bank- og bibliotektenester osv. Forbrukerspørsmål egner seg godt som tema ved utdanning i bruk av internettet.

På World-Wide-Web kan man søke aktivt etter opplysninger og materiale til forbrukerundervisningen, både internasjonalt og på de enkelte lands forbruker- og utdanningsinstitusjoners nettsider. Her kan man finne lover, aktuell forskning, renteberegninger, interaktive sider for beregning av levekostnader m.m.

Seks delområder

Det nordiske måldokumentet for forbrukerundervisning deler forbrukertemaene inn i seks områder:

Personlig økonomi, forbrukernes rettigheter og plikter, kommersiell påvirkning, forbruk, miljø og etikk, kosthold og produktsikkerhet.

I henhold til elevens utvikling og modenhet og i overensstemmelse med andre av læreplanens målsettinger, skal de unge tilegne seg kunnskaper slik at de ved skolegangens slutt kan:

- holde oversikt over ressurser og håndtere sin økonomi
- ivareta sine rettigheter og kjenne til sitt rettslige ansvar som forbrukere
- håndtere den kommersielle påvirkningen de utsettes for
- bedømme betydningen av egen livsstil og eget forbruk for produksjon/forbruk i et globalt perspektiv
- velge og lage næringsrik, og ut fra et miljøsynspunkt, bra mat, samt arbeide rasjonelt i hjemmet
- bedømme ulike produkters sikkerhet og kvalitet, samt nyttiggjøre seg produktinformasjon

2. Forbrukerundervisning i skolen

Med skolereformene på 1990-tallet intensiverte Forbrukerrådet sitt engasjement for å styrke forbrukerundervisningen. Innsatsen ble rettet mot både grunnskolen, videregående opplæring og lærerutdanningen. Arbeidet omfatter blant annet læreplanutvikling, produksjon av materiell og læringsressurser, etter- og videreutdanning av lærere, nettverksbygging og nordisk/internasjonalt samarbeid.

Forbrukerrådets fylkeskontorer bidrar til økt forbrukeropplæring blant annet gjennom undervisning for studenter ved lærerutdanningen og for elever i videregående skole.

Barne- og familiedepartementet har siden oppstarten av prosjektet ”Forbrukerutdanning i skolen” i 1993 årlig bevilget midler til dette arbeidet.

En nasjonal rådgivningsgruppe for grunnskolen/lærerutdanningen ble etablert i 1993 og har siden ledet arbeidet rettet mot disse skoleslagene. Gruppen består av representanter fra Forbrukerrådet, Barne- og familiedepartementet, lærerutdanningen og grunnskolen.

Følgende personer er med i gruppen per d.d.:

Ole-Erik Yrvin, Barne- og familiedepartementet

Victoria W. Thoresen, Høgskolen i Hedmark

Sigrunn Hernes, Høgskolen i Agder

Inger Lise Skare, Ranvik ungdomsskole

Kari Holtan Nodenes, Forbrukerrådet (leder)

Eli Karlsen, Forbrukerrådet (sekretær)

Victoria W. Thoresen er lønnet i 40% stilling for å arbeide spesielt med grunn- og videreutdanning av lærere.

Når det gjelder arbeidet rettet mot videregående skole har ulike grupper og samarbeidspartnere vært involvert i løpet av perioden, og i dag er Høgskolen i Buskerud en samarbeidspart.

Innsatsområder

- grunnskolen (L97)
- videregående opplæring (Reform- 94)
- lærerutdanningen (L98)
- nordisk og internasjonalt samarbeid

Grunnskolen

Læreplaner

I forbindelse med Reform 97 bidro Forbrukerrådet gjennom den nasjonale rådgivningsgruppa for forbrukerundervisning i læreplanprosessen. Vi samarbeidet med KUF om å styrke forbrukertemaene i fagene.

I læreplanen for grunnskolen, L97, er forbrukerlære integrert i flere fag. Særlig i heimkunnskap legges det vekt på emner som forbrukerrettigheter, personlig økonomi, reklame og påvirkning, forbruk og miljø, bolig, klær, pris, kosthold og helse. I matematikk omhandles personlig økonomi på alle tre hovedtrinn. Innenfor samfunnsfag på ungdomstrinnet er økonomi og forbruk, rettigheter og plikter og reklame /påvirkning egne hovedmomenter. Natur- og miljøfag har tema om miljø og forbruk, norskfaget behandler reklame og påvirkning og temaer som berører forbruk finnes også i kroppsøving, kunst og håndverk og religionsundervisningen.

Forbrukerlære er også nevnt i læreplanen som ett av temaene det skal arbeides med på tvers av fag.

Veiledning i forbrukerlære

For å støtte opp om innføringen av ny læreplan er det laget veiledninger til mange fag i L97. Forbrukerrådet har i samarbeid med BFD og KUF utarbeidet en egen veiledning i forbrukerlære. I tillegg til å beskrive mål og innhold i forbrukerlære, gir den mange ideer til hvordan en kan arbeide med forbrukertemaene i form av 13 undervisningseksempler på forskjellige klassetrinn. Veiledningen er distribuert til alle landets grunnskoler og høgskoler og er lagt ut på Skolenettet.

Etterutdanningsplan i forbrukerlære

Forbrukerrådet har også laget en plan for etterutdanning i forbrukerlære i samarbeid med BFD og KUF. Planen retter seg først og fremst til dem som skal planlegge og gjennomføre etterutdanningsopplegg for grunnskolens lærere: universiteter, høgskoler, Statens utdanningskontorer og kommunene. Den er også sendt til samtlige grunnskoler.

Ressurser/læremidler

Idéhefter

I samarbeid med høgskolene i Hedmark, Telemark og Vestfold har det blitt laget fire idéhefter til bruk i undervisningen i grunnskolen (1995) . Idéheftene omhandler temaene personlig økonomi, forbrukerrettigheter/miljø og forbruk og reklame/påvirkning.

I 2001 er det i tillegg laget et idéhefte med fagdidaktiske tips som supplement til veiledningen i forbrukerlære. Dette heftet er skrevet av Victoria W. Thoresen ved Høgskolen i Hedmark. Heftet er gratis og vil bli sendt til alle grunnskoler i landet.

Annet materiell fra FR

Forbrukerrådet samarbeider også med andre institusjoner om produksjon av undervisningsmateriell. Et hefte og en video om reklame er laget sammen med blant annet Avis i Skolen, Tobakkskaderådet og Statens Informasjonstjeneste.

Heftet "Ung voksen – råd til deg som flytter hjemmefra", er laget i samarbeid med Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU).

Et hefte om forbrukerrettigheter primært til bruk i videregående skole er også produsert av Forbrukerrådet. Heftet er etterspurt, spesielt av lærerne i faget økonomi og informasjonsbehandling.

Nettverk for miljølære

For å styrke miljøopplæringen i norsk skole initierte KUF i 1998 dette nettverket med samarbeidspartnere fra ulike departementer. Nettverk for miljølære er et møtested mellom skoler, forvaltning, forskning og andre samfunnsinteresser. Nettverket er organisert i tre delprogrammer: Vannprogrammet, By- og tettstedsprogrammet og Landprogrammet.

Materiellet finnes tilgjengelig i ringpermer og på Internett.

I 1999-2000 bidro Forbrukerrådet/BFD med en faglig artikkel og tre aktivitetsforslag for elevene til By- og tettstedsprogrammet i nettverket. Tema: Forbruk og miljø.

Idéark til Grunnskolens uke

Etter initiativ fra Forbrukerrådet valgte Foreldreutvalget i grunnskolen (FUG) ”ungdom og forbruk” som ett av temaene i Grunnskolens uke i november 1999.

Forbrukerrådet laget et idéark som handlet om forbruk, miljø og kjøpepress.

Grunnskoleuka arrangeres hvert år i regi av Foreldreutvalget for grunnskolen og har som mål å styrke samarbeidet hjem-skole.

Samarbeid med forlag

Før innføringen av L97 inviterte Forbrukerrådet forlagene til en dags seminar med formål å bidra med forbrukerstoff til lærebokproduksjonen. Seminaret ble arrangert i samarbeid med Nasjonalt læremiddelsenter (nå Læringscenteret) mens godkjenningsordningen av lærebøker ennå eksisterte.

Evalueringsprosjektet av forbrukerlære i lærebøker for grunnskolen

Som en del av utdanningsprosjektet har det vært gjennomført en 3-årig evaluering av forbrukerstoffet i relevante lærebøker for L97.

De tre rapportene omfatter undersøkelse av bøker i ulike fag fra 4.-10. klasse.

Evalueringsprosjektet er foretatt av høgskolelektor Dag Fjeldstad, ILS, ved Universitetet i Oslo. Hans konklusjon er at forlagene holder seg ganske lojalt til læreplanene i valg av stoff, men at omfang og presentasjon av forbrukerstoffet varierer mye.

Skolenettet

På den nasjonale møteplassen på Internett, Skolenettet, *skolenettet.ls.no*

har Læringscenteret i samarbeid med Forbrukerrådet og BFD lagt inn forbrukerinformasjon som er relevant for undervisningen for grunnskolen. Nettstedet skal være et område for faglig informasjon, dokumentasjon, pedagogisk/metodisk innhold og aktivitet for forbrukerlære.

Målet er å skape et felles sentralt møtested for lærere og elever. Det vil også være interessant å presentere resultater av prosjektarbeid i forbrukerlære på nettet.

Under utdanningsprosjektet er Tore Ohnstad ved Brannfjell skole tilsatt i 20% stilling for å være fagansvarlig for våre Skolenettsider.

På Forbrukerrådets egen hjemmeside www.forbrukerradet.no er det lagt ut en del av vårt materiell til bruk i undervisningen. Det finnes også en del stoff på engelsk .

SkoleMagasinet

SkoleMagasinet er en avis med 6 årlige utgivelser som hovedsakelig fokuserer på bruk av IKT i undervisningen i grunn- og videregående skole.

Som et supplement til Skolenettet publiseres artikler og relevant informasjon om forbrukerlære i SkoleMagasinet.

Mange lærere og høgskoleansatte får tilbud om gratis abonnement på bladet.

Yomag.net

Yomag.net er et internasjonalt nettmagasin for ungdom mellom 15 – 18 år. Magasinet er kommet i stand etter initiativ fra Stiftung Verbraucherinstitut i Tyskland, og er et europeisk samarbeidsprosjekt. Norge, ved Brannfjell skole i Oslo, er kommet med som et av 11 europeiske land som bidrar med artikler til magasinet.

Elevene skriver om alt man kan kjøpe for penger, om ting som opptar ungdom. Temanumrene omhandler musikk, reiser, mat, mote, sport, kjæledyr etc. Utgangspunktet er å skape forbrukerbevissthet både på det personlige plan og i et globalt, miljømessig perspektiv.

Elevene skriver artikler, intervjuer og lager webtester. Gjennom dette får de erfaring med å søke etter artikkelstoff på Internett, bruke elektronisk post, delta i diskusjonsforum og bruke chat. Artiklene skrives for det meste på engelsk, men det er også artikler på tysk, fransk og spansk.

I april 2001 arrangerte Forbrukerrådet/BFD et seminar for ca 20 lærere fra 5 fylker om Internett i undervisningen med eksempler fra Yomag-prosjektet. Formålet med seminaret var å få flere skoler til å bidra til innhold på nettstedet i skoleåret 2001/2002.

Videregående opplæring

Faget økonomi og informasjonsbehandling

Med bakgrunn i gjeldskrisa på begynnelsen av 1990-tallet ble behovet for økt opplæring i personlig økonomi tydelig. I forbindelse med Reform-94 ble det tatt et politisk initiativ fra daværende forbrukerminister Grete Berget til utdanningsminister Gudmund Hernes om å styrke opplæringen i blant annet personlig økonomi i et nytt fag.

Forbrukerrådet var representert i fagplangruppa for det nye faget økonomi og informasjonsbehandling som ble innført i 1994.

Temaer innenfor forbrukerlære ble betraktelig styrket med det nye faget. Faget er obligatorisk første året for elever som velger allmennfaglig studieretning og omfatter ca 60% av elevmassen. Fagplanen inneholder lærestoff om bl.a. personlig økonomi og forbrukerrettigheter. Noen sentrale mål for opplæringen i faget:

- Bevisstgjøre elevene (økonomiske valg skal ha en forankring i verdier)
- Utvikle selvstendighet (bl.a.i forhold til reklame og annen kommersiell påvirkning)
- Utvikle kyndighet (grunnleggende kunnskaper og teknologiske ferdigheter)
- Utvikle evne til problemløsning i hverdagslivet og handlingsberedskap i forhold til et samfunn i rask utvikling

Andre fag

Også innenfor faget *rettslære* er forbrukerjus styrket.

Læringsressurser og utvikingsarbeid

I forbindelse med faget økonomi og informasjonsbehandling har det vært lagt ned en betydelig innsats for at utdanningen i faget skulle bli best mulig. Det ble laget en metodisk veiledning i samarbeid med KUF og Nasjonalt læremiddelsenter (1994).

Høgskolen i Buskerud har hatt ansvar for gjennomføringen av en *lærebokevaluering* av forbrukerstoffet i økonomibøkene i 1995. Resultatene av evalueringen viste at det var stor variasjon når det gjaldt mengde og innhold.

Eksamen

"Åpen bok"- eksamen

Siden 1996 har det vært "åpen bok" eksamen i faget. Under forberedelsen forutsettes det samarbeid i grupper. Elevene drøfter da problemstillingene i ressursheftet og ulike måter å løse problemene på. Kommunikasjon og samarbeid står sentralt forberedelsesdagen. Under eksamen neste dag er dette forbudt, ellers er alle hjelpemidler tillatt.

Samarbeid med Eksamenssekretariatet

Det har vært et godt samarbeid med Eksamenssekretariatet. Forbrukerrådet har også deltatt i et prosjekt for å utarbeide eksamensoppgaver til faget økonomi og informasjonsbehandling.

Kunnskapsundersøkelser

Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) har gjennomført to studier av elevenes kunnskaper før og etter innføringen av faget økonomi og informasjonsbehandling. (E. Borgeraas: Rapport nr 3-1995, Anita Borch: Rapport nr 8-1997)

Undersøkelse om elevers datakompetanse

Høgskolen i Buskerud har i samarbeid med Forbrukerrådet/BFD foretatt en undersøkelse av i alt 570 elevers IT-kompetanse når de begynner på grunnkurs i videregående skole. Rapporten konkluderer blant annet med at det er stor forskjell i datakunnskapene hos jenter og gutter og at det er stor variasjon i elevenes generelle og spesifikke kompetanse i bruk av IT, spesielt regneark.

Etterutdanning

Forbrukerrådet/BFD samarbeider med Læringscenteret og Høgskolen i Buskerud om årlige etterutdanningsseminarer for lærere i faget økonomi og informasjonsbehandling.

Skolenettet

Fra oppstarten av Skolenettet i 1996 ble det satset på å legge ut læringsressurser til faget økonomi og informasjonsbehandling. Både fagartikler for lærerne og elevbaserte caseoppgaver er å finne på nettet. Tema Nord rapport (2000: 559) Se under kapittel *Nordisk samarbeid*.

SkoleMagasinet

Det er inngått en avtale med magasinet om 4 faste sider i hvert nummer som supplement til nettsidene for faget. Det er også inngått avtale om gratis abonnement til lærerne i faget økonomi og informasjonsbehandling.

Lærerutdanningen

Med ny rammeplan for lærerutdanningen i 1998 ble vår innsats mye rettet inn mot høgskolene. Vi har også når det gjelder lærerutdanningen hatt et bra samarbeid med undervisningsmyndighetene. Forbrukerrådet var representert i rammeplangruppen for heimkunnskap. Resultatet har blitt en vesentlig styrking av forbrukerlæra i dette faget. Også i andre fag som matematikk, natur- og miljøfag, samfunnsfag og norsk finnes elementer av forbrukertemaer omtalt.

Etter- og videreutdanning av lærere

Som et ledd i oppfølgingen L97 og L98 ønsker Forbrukerrådet å bidra til etterutdanningen i forbrukerlære gjennom samarbeid med høgskoler, kurs og utvikling av læremidler. Et resultatmål er også å legge til rette for og stimulere til etterutdanning av lærere i grunnskolen. Utgangspunktet er etterutdanningsplanen og veiledningen i forbrukerlære, og medvirkning fra Forbrukerrådet i fylkene.

Følgende aktiviteter inngår som et ledd i etterutdanning og kompetanseheving:

Konferanser

Siden 1995 har Forbrukerrådet/BFD arrangert årlige etterutdanningskonferanser for ansatte i høgskolene. Temaer som "Bærekraftig utvikling og forbrukerlære," "Ung bevisst forbruker – en pedagogisk utfordring" og "Forbruk, behov og livskvalitet" har hvert år samlet ca 50 –60 høgskolelærere til kompetanseheving i forbrukerlære. Representanter for Forbrukerrådet i fylkene har også deltatt.

Konferansene er et prioritert område og er gratis for deltakerne.

Kurs

Det har vært holdt mer enn 10 etterutdanningskurs for grunnskolelærere rundt om i landet.

Møter ved høgskolene/nettverk

Som en oppfølging av dagkonferansene har det vært gjennomført møter mellom høgskoleansatte i allmennlærerutdanningen fra flesteparten av landets høgskoler og representanter for utdanningsprosjektet, Forbrukerrådet og fylkeskontorene.

Hensikten med møtene har vært å sette fokus på forbrukerlære i lærerutdanningen og initiere til samarbeid på og mellom høgskolene.

Dr. Prof. Heiko Steffens fra Technische Universitet i Berlin og Victoria Thoresen fra Høgskolen i Hedmark har vært gjesteforelesere ved møtene.

Som et resultat av samarbeidsmøtene har det blitt et mer synlig faglig nettverk på dette området mellom ansatte i lærerutdanningen.

Et annet resultat har vært at flere høgskoler har valgt forbrukertemaer som tverrfaglige prosjekt for studentpraksis på 3. årstrinn.

Infonett om forbrukerlære

Det er opprettet et elektronisk infonett om forbrukerlære. Infonetten er en kanal for å nå høgskoleansatte og andre interesserte med nyheter og tips vedrørende forbrukerlære. Det satses på infobulletenger to ganger per halvår. Sigrunn Hernes ved Høgskolen i Agder er ansvarlig for infonetten.

Fjernundervisning

Forbrukerrådet søkte i 1999 om EU-midler til et prosjekt om lærerutdanning via fjernundervisning. Denne søknaden ble godt mottatt, men imidlertid ikke innvilget. Det ble satt i gang et forprosjekt med nasjonale midler fra BFD for å utvikle de første 2 vektallene av studiet som totalt består av 10 vektall. Dette er et samarbeid mellom Forbrukerrådet, Høgskolen i Hedmark og VOX - Voksenopplæringsinstituttet.

I 2000/2001 ble modul 1(2 vektall) av studiet "Behov og begjær – nye perspektiver på forbrukerlære" utviklet og prøvd ut ved Høgskolen i Hedmark.

Studiet er et tverrfaglig deltids-studium som kombinerer bruk av Internett, video, selvstudium, gruppearbeid, individuelle oppgaver, veiledning fra faglærer og samlinger ved høgskolen.

Det består av 5 moduler:

1. Å kjenne til – forbruk før og nå
2. Å velge – praktiske og etiske sider ved å ta beslutninger som forbruker
3. Å forvalte – planlegging, bruk og bevaring av ressurser
4. Å løse problemer – ulike strategier for konfliktløsning for forbrukeren
5. Å bidra til fremtiden – endringskompetanse og samfunnsengasjement

SOFF (Sentralorgan for fleksibel læring i høgre utdanning), har bevilget midler til fullføring av de resterende 8 vektall av studiet. Studiet tilbys ved Høgskolen i Hedmark.

Samarbeid med forlag

Med innføringen av nye rammeplaner for lærerutdanningen kom behovet for nye lærebøker. Forbrukerrådet har blant annet bidratt betydelig til en ny lærebok i heimkunnskap som inneholder ca 40 sider forbrukerstoff.

3. Nordisk og internasjonalt samarbeid

Nordisk Nettverk for forbrukerundervisning

Det nordiske samarbeidet på området forbrukerundervisning har pågått i mange år. Siden 1994 har vi hatt et Nordisk Nettverk for forbrukerundervisning. Nettverket består av 1-2 representanter fra hvert land som møtes 1-2 ganger per år. Nettverksgruppen er en viktig drivkraft i det nordiske samarbeidet på området forbrukerlære og kan vise til mange aktiviteter og prosjekter som har vært gjennomført siden gruppen ble dannet:

Handlingsplan

Etter initiativ fra de nordiske forbrukerministrene ble det laget en *handlingsplan* under Nordisk Ministerråd for perioden 1996-1999. Av ulike prosjekter og aktiviteter under handlingsplansperioden finnes følgende prosjekter dokumentert gjennom NMRs rapporter:

1. "Forbrukerundervisning i Norden – mål og innhold" (1995 , revidert 1999).
2. "Forbrukerundervisning i lærerutdanningen", Tema Nord 1998: 578. Rapport fra konferanse i Asker, Norge.
3. "Ungdom till ungdom" – rapport fra konferanse i 1997 om samarbeid mellom forbrukerinstusjoner og ungdomsorganisasjoner.
4. "Promoting consumer education in schools" – håndbok for forbrukerinstusjoner m.fl. (1999).
5. "NICE- Mail".
6. "Två försök med internetstöd i konsumentundervisningen", rapport Tema Nord 2000: 559.

Etter perioden for handlingsplanen har nettverket gjennomført en undersøkelse om sponing i skolen ("Sponsing i skolan", rapport Tema Nord 2000:552). Dette temaet har fått en del medieoppmerksomhet og den nordiske undersøkelsen har bidratt til å sette fart i debatten om sponing i skolen.

Nordisk måldokument

Måldokumentet «*Forbrukerundervisning i Norden. Forslag til mål for forbrukerundervisning i grunnskolen og videregående skole*» er et nyttig redskap overfor myndigheter m.fl. ved utforming av nye læreplaner. Det kan også tjene som veiledning for lærere i deres undervisning i skolen.

Mål og stikkord over innhold for følgende seks områder er beskrevet:

Personlig økonomi, forbrukernes rettigheter og plikter, kommersiell påvirkning, forbruk, miljø og etikk, kosthold og produktsikkerhet/sikkerhet.

Forbrukerundervisning i lærerutdanningen - konferanse

Forbrukerrådet var arrangør for en lærerutdanningskonferanse i Asker med i alt 47 deltakere, derav 37 fra de nordiske land og 10 fra Baltikum og Russland.

Deltakerne kom både fra skolesektoren og forbrukersiden. Konferansen satte fokus på forbrukerundervisning i lærerutdanningen, etterutdanning av lærer og metoder i opplæringen, som f.eks. bruk av IT.

”Ungdom till ungdom”

I 1997 ble det arrangert en konferanse i Sverige for representanter for ungdomsorganisasjoner og forbrukersektoren med formål å utveksle erfaringer om ungdomsorganisasjonenes arbeid når det gjelder forbrukerspørsmål.

«Promoting Consumer Education in schools»

Som en del av det nordiske samarbeidet har Forbrukerrådet vært med å finansiere revisjon og produksjonen av boken «Promoting Consumer Education in schools.»

Boken er skrevet av Grada Hellman og er et hjelpemiddel for forbrukerorganisasjoner, høyskoler og andre som er interessert i å fremme forbrukerlære i skolen.

Boken ble første gang publisert i 1985 og er oversatt til mange språk.

Europeisk nettverk/NICE-mail

På europeisk nivå har bladet *NICE-Mail* (News and Information about Consumer Education) bidratt til å spre forbrukerinformasjon til nøkkelpersoner og interesserte i hele Europa.

Magasinet blir sendt til deltakerne i det europeiske nettverket ENCE – *European Network of Consumer Educators* som består av ca 200 personer. Bladet utgis i både engelsk og spansk versjon to ganger per år. Det blir også publisert på Internett.

Redaktør for *NICE-Mail* er Grada Hellman fra Nederland, tidligere ansatt i IOCU (International Organisation for Consumers Union) og med årelang fartstid innenfor forbrukerbevegelsen.

”Två forsök med internetstöd i konsumentundervisningen”

Denne rapporten dokumenterer satsingen på forbrukerlære på Skolenettet i Norge og arbeidet med bruk av Internett i undervisningen i et forsøk gjort av danske Forbrugerstyrelsen.

Et **etterutdanningskurs** for lærere på Island ble gjennomført med faglig bistand fra Norge ved skolegruppas representant Victoria W. Thoresen.

EU - samarbeid og påvirkning.

Vår relasjon til EU på dette området er knyttet til DG SANCOs Avdeling for forbrukersaker, kontor B 2 for Relasjoner med forbrukerorganisasjoner, forbrukerundervisning og representasjon

Alle de nordiske land deltar i utformingen av dagsordenen for Eus arbeid med forbrukerundervisning.

Praktisk arbeides det blant annet med å få Kommisjonen til å overta finansiering/ev. utgivelse av "NICE-Mail"

Arbeidet med forbrukerundervisning bidrar til å bygge opp kompetanse i de nordiske lands forbrukerorganer om utvikling og gjennomføring av et nordisk/europeisk samarbeid.

Når det gjelder det generelle arbeidet i EU om forbrukerundervisning som er dokumentert i et notat fra Kommisjonen datert 30.november 1999 om "The European Community and the Consumer Education", har det kommet forslag til tillegg fra nordisk side. Notatet gjennomgår både arbeidsformene og aktuelle arbeidsområder i det europeiske samarbeidet.

"Developing consumer citizenship"

Når det gjelder lærerutdanningen ble det sendt en søknad til Comenius 2.1 under Sokratesprogrammet 1.mars 2001. Søknaden ble innvilget. Prosjektansvarlig er Høgskolen i Hedmark. Prosjektittelen er "Consumer education and teacher training: Developing consumer citizenship" og lærerutdanningsinstitusjoner i Portugal, UK, Estland, Litauen, Sverige, Island og Norge vil delta i prosjektet. En representant fra de respektive nasjonale forbrukerinstitutionene vil også delta i prosjektgruppen.

Vi vil også nevne den rollen representanter i det nordiske Nettverket for forbrukerundervisning har hatt gjennom flere europeiske konferanser på området forbrukerundervisning i løpet av de siste årene. Slike arenaer for å møtes og utveksle erfaringer er svært verdifulle for utviklingen av forbrukerlære i skolen, både i Norge, Norden og resten av Europa.

Konferanse om "Marketing and Consumer Education" i Berlin 29.1-1.2. 1997.

Konferansen inneholdt blant annet et nordisk bidrag om kroppsfiksering i reklamen.

Asker, Norge, 27.-29.4. 1998.

Innenfor rammen av det nordiske samarbeidet var Forbrukerrådet arrangør for en lærerutdanningskonferanse i Asker med i alt 47 deltakere, derav 37 fra de nordiske land og 10 fra Baltikum og Russland.

Deltakerne kom både fra skolesektoren og forbrukersiden. En representant fra EU-kommisjonen, Christiane Specht, deltok også med foredrag om forbrukerundervisningen i EU.

Konferansen satte fokus på forbrukerundervisningen i lærerutdanningen, etterutdanning av lærer og dokumenterte også metoder i opplæringen, som f.eks. bruk av IT.

"Teachers in Consumer Education", Santander, Spania 7.- 9.9. 1999.

Alle de nordiske landene var representert på den europeisk konferansen i Spania som ble arrangert av "The European School of Consumers" i Santander. Flere av deltakerne fra det nordiske nettverket bidro med innlegg på programmet.

Konferanse i San Sebastian, Spania 29.- 31.3. 2000.

To representanter fra Forbrukerrådet holdt foredrag om forbrukerinformasjon og deltok i en paneldiskusjon om forbrukerlære på en europeisk forbrukerkonferanse i San Sebastian.

Temaene var blant annet forbrukerinformasjon, forbrukerlovgivning, produktsikkerhet, finansielle tjenester, reklame og utdanning.

Flere av de nordiske landene bidro med materiell til en utstilling.

"Home Economics in a New Millennium", Norge, 23.-25. 11. 2000

Forbrukerrådet/ BFD arrangerte i samarbeid med høgskolene i Akershus og Bergen en europeisk konferanse på Høgskolen i Akershus. Det var i alt 140 deltakere fra 23 land.

Temaet var "Home Economics in the New Millennium - from a cultural, consumer and health perspective" hvor forbrukerundervisning var hovedtema.

På lørdag 25. november deltok ca 60 personer på et eget møte for å drøfte europeisk samarbeid på området forbrukerundervisning.

I tilknytning til konferansen ble det også holdt separate møter om ulike nordiske/europeiske prosjekter.

Joao Tata dos Anjos fra DG SANCO, EU-kommisjonen deltok på konferansen. Han redegjorde i et innlegg for Artikkel 153 i Amsterdamtraktaten og deltok i diskusjonen om det europeiske samarbeidet.

Samarbeid med Baltikum og Russland

Forbrukersektoren under Nordisk Ministerråd (NMR) har siden 1995 vært involvert i flere forbrukerrelaterte aktiviteter i Baltikum og de nord-vest russiske regioner. Aktivitetene ledes av en egen prosjektgruppe for "Nærområdene".

Nordisk-baltisk konferanse om forbrukerundervisning

Nordisk nettverk for forbrukerundervisning arrangerte i september 2000 en konferanse for deltakere fra Estland, Latvia og Litauen. Konferansen som ble finansiert av NMR gjennom "Nærområdegruppen", fant sted i Riga, Latvia 11.-13.september. Forbrukerrådet var prosjektansvarlig og organiserte konferansen i samarbeid med en representant for undervisningsministeriet i Latvia. Antall deltakere var 50 personer hvorav 30 deltakere kom fra de tre baltiske land, resten fra Norden. Det var også en deltaker fra hhv Polen, Russland og Nederland.

Deltakerne representerte både forbrukersektoren og undervisningssiden.

Målet med konferansen var å styrke forbrukerundervisningen i Baltikum og initiere til økt samarbeid mellom forbrukersektoren og undervisningsmyndigheter/ høgskoler.

Tematisk ble både mål, innhold og metoder i forbrukerundervisningen behandlet.

Aktuelle drøftingstema var lokalt samarbeid, lærerutdanning og hvordan implementere forbrukerlære i ulike fag. Det ble også utvekslet ideer til undervisningsmateriell.

Konferansen ble for noen et første og viktig møtested mellom myndigheter/lærere og forbrukersektoren. Som en oppfølging av arrangementet ble en representant fra hvert av de baltiske land spesielt invitert til den europeiske konferansen som fant sted på Høgskolen i Akershus 23.- 24.november 2000.

Konferanse i St. Petersburg oktober 2001

Som en videreføring av samarbeidet med Baltikum og Russland arrangeres en tilsvarende konferanse i St. Petersburg i oktober 2001.

Nordisk-baltisk prosjekt om læreplanutvikling

Seminaret i Riga resulterte også i et nordisk-baltisk oppfølgingsprosjekt: "Developing curriculum for compulsory basic school in consumer education" i 2001-2002. Formålet med prosjektet er å bidra til styrket forbrukeropplæring i skolen med utgangspunkt å tilpasse det nordiske måldokumentet for forbrukerundervisning til baltiske forhold.

Forbrukerrådet og BFD har prosjektledelsen og i tillegg til de tre baltiske land er

Konsumentverket i Sverige med i prosjektet. Det er avholdt et startseminar i Vilnius, Litauen i mai 2001 og et arbeidsseminar i Tallinn i januar 2002. Prosjektet avsluttes med et seminar i Stockholm i mai 2002.